

NÁZORY DOKTORANDŮ ČVUT V PRAZE NA PODMÍNKY STUDIA A SOCIÁLNÍ PODMÍNKY

Výsledky sociologického průzkumu

Jana Šafránková

1. ÚVOD

Znalost názorů doktorandů na podmínky studia a jejich sociální podmínky je důležitým zdrojem informací pro další rozhodování o zefektivnění tohoto typu studia. V loňském roce byl realizován na ČVUT reprezentativní průzkum doktorandů studujících na všech fakultách ČVUT v Praze v prezenčním i v kombinovaném studiu. Průzkum byl jednou z částí dvouletého projektu Rozvojový program pro doktorandy, který byl realizován v letech 2006 a 2007 na Fakultě stavební, katedře společenských věd, pod vedením řešitelky *PhDr. Lenky Emrové* a byl spolufinancován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České republiky a rozpočtem Hlavního města Prahy. Tento projekt byl zaměřen na rozvoj vzdělávání doktorandů na Stavební fakultě z hlediska jejich sociálních a komunikačních dovedností, pedagogických a psychologických aspektů učení, prezentačních dovedností a rétoriky, vědeckých postupů a vědeckého psaní.

Cílem sociologického průzkumu bylo získat názory, postoje a přístupy doktorandů ČVUT na podmínky jejich doktorského studia a na sociální podmínky související s doktorským studiem na ČVUT.

- Zjištění pedagogických úvazků, pedagogických zkušeností doktorandů.
- Zjištění podílu doktorandů na publikování – začátek vědecké činnosti.
- Zjištění důvodů neukončení doktorského studia, a tedy možností zefektivnění přístupu k doktorandům.

Výsledky k nastavení vzdělávacího programu sociálních, pedagogických a vědeckých dovedností – silné a slabé stránky doktorského studia.

Vycházeli jsme z následujících předpokladů, které vyplývaly z výsledků předvýzkumu, ve kterém proběhly rozhovory s doktorandy a školiteli, z předcházejících dílčích výsledků výzkumu absolventů ČVUT v Praze z let 1985–2003, realizovaných v letech 2003 a 2005 autorkou statě, a z osobních zkušeností.:

- Doktorandi ČVUT v Praze studují především z důvodů zájmu o studovaný obor. Část studentů doktorského studia, více jak polovina, má zájem o ukončení studia, část nastoupila na doktorské studium z jiných důvodů, především využívá možnosti pobytu v Praze a možnosti zaměstnání.
- Část doktorandů, cca polovina, má problémy se studiem. Část doktorandů, cca polovina, má problémy s finančním zajištěním studia.
- Doktorandi jsou spokojeni se svými školiteli.

Na ČVUT v Praze v roce 2007 bylo cca 2500 doktorandů. Vzhledem k možnosti rozeslat dotazníky v elektronické podobě na e-mailové adresy doktorandů jsme připravili dotazník a rozeslali ho na e-mailové adresy doktorandů. V rámci připravovaného průzkumu proběhl v roce 2006 předvýzkum, kdy bylo řízenými rozhovory dotázáno cca 30 školitelů a 30 doktorandů. Na základě osobních zkušeností a znalostí řešitelky a výsledků předvýzkumu byl vytvořen dotazník s 51 otázkami. Dotazník byl konzultován a po dohodě s vedením ČVUT v Praze vytvořen v elektronické podobě na webových stránkách projektu. Vedení ČVUT v Praze schválilo možnost získání e-mailových adres z webových stránek jednotlivých kateder, neboť neexistuje centrální databáze adres doktorandů.

2. SHRNTÍ VÝLEDKŮ PRŮZKUMU DOKTORANDŮ

ZÁKLADNÍ IDENTIFIKAČNÍ ZNAKY SOUBORU

Z 1800 obeslaných doktorandů odpovědělo 371 doktorandů z celého ČVUT, tj. 20,6 % z celého základního souboru. Podle fakult odpovědělo 34 % z Fakulty stavební, 15 % z Fakulty strojní, 39 % z Fakulty elektrotechnické, 6 % z Fakulty jaderné a fyzikálně inženýrské, 4 % z Fakulty architektury, 3 % z Fakulty dopravní. V poměru fakult nejvíce odpověděli doktorandi z Elektrotechnické fakulty a Stavební fakulty, v poměru výrazně méně ze Strojní fakulty, další počty v poměru celkem odpovídají počtu doktorandů na ostatních fakultách.

V prezenčním (interním) studiu je 76 % dotázaných, v kombinované (externí) formě 24 %. Doktorandi uváděli rok nástupu mezi lety 1999–2006, většina (304) především po roce 2003. Neprojevily se výraznější rozdíly podle fakult. Formu studia neměnilo 82 % dotázaných, 17 % začínalo v prezenční formě a pak přešlo do kombinované formy a pouze jedno procento začínalo v kombinované formě a přešlo do prezenční. 85 % nastupovalo ihned po absolvování magisterského nebo inženýrského studia, 9 % po 1–3 letech, 4 % po 4–10 letech a 2 % po více než 10 letech (2 z Fakulty stavební, 2 z Fakulty elektrotechnické, 2 z Fakulty architektury, 1 z Fakulty dopravní).

Ve vybraném souboru bylo 84 % mužů a 16 % žen. Jedna třetina doktorandů má trvalé bydliště v Praze, tzn. v místě ČVUT v Praze, dvě třetiny mimo Prahu, především do vzdálenosti 200 km od Prahy. Velikost bydliště je rovnoměrně rozdělena mezi jednotlivé velikosti obcí, tzn. že v doktorském studiu pokračují jak absolventi z Prahy, tak i z malých obcí.

Doktorandi v dotazníku odpovídali na otázky týkající se především následujících skutečností: průběh přijímacího řízení, témata disertačních prací, motivace pro volbu doktorského studia, důvody doktorského studia, čas věnovaný studiu – vědecká práce, studium, činnosti na fakultě, kvalita pedagogů a školitelů, zda student je nebo byl řešitelem grantového projektu, možnost podílet se na výzkumných projektech podporovaných granty řešenými na fakultě, účast na výzkumném projektu školícího pracovní-

tě, zdroje finančních prostředků, možnosti prezentovat výsledky vědecko-výzkumné činnosti, rozvoj vědeckých schopností, rozvoj pedagogických schopností, počet vyučovacích hodin týdně, počet publikovaných odborných prací v češtině, v cizím jazyce, práce na katedře, náročnost studia: zkoušky z odborných předmětů, zkoušky z jazyka, vědecko-výzkumná činnost a její prezentace, sepsání disertační práce, absolvování studijní stáže v zahraničí, problémy v průběhu nynějšího doktorského studia – s financemi, s přístupem školitele, se zajištěním potřebné literatury a dalších materiálů pro studium, s možností účastnit se konferencí a seminářů v tuzemsku a v zahraničí, se zajištěním potřebné stáže v zahraničí, s nedostatečnou jazykovou připraveností, se změnami individuálního studijního plánu v průběhu studia, s přílišnou náročností studia, se zajištěním prostoru na fakultě (mít svoji židli a pracovní stůl), práce na katedře mimo doktorandské povinnosti, práce a zaměstnání v době doktorského studia, finanční zajištění studia, vlivy na osobní nebo rodinný rozpočet, hodnocení materiálně-technického zabezpečení doktorského studia na ČVUT, typy zaměstnání po ukončení studia.

HODNOCENÍ DOKTORSKÉHO STUDIA A MOŽNOSTÍ V RÁMCI STUDIA

Ve výsledcích se soustředíme především na hodnocení doktorského studia. Tři čtvrtiny dotázaných doktorandů pokračují v oboru svého původního studia, necelá jedna čtvrtina v příbuzném oboru. Jen zanedbatelný počet v jiném oboru, než absolvovali, (pouze doktorandi na Fakultě stavební a na Fakultě elektrotechnické ČVUT). Většina doktorandů se předem domluvila s předpokládaným školitelem o budoucím studiu a přijímací řízení bylo většinou jen formální a nevyžadovalo znalosti nad úroveň absolvované vysoké školy.

Témata disertačních prací jsou jen podle jedné čtvrtiny aktuální, přesto je polovina pokládá za zajímavá. Z hlediska poměrů mezi fakultami se neprokázal větší rozdíl v odpovědích.

Motivace pro doktorské studium je velice důležitým faktorem. Studium vyžaduje u mnohých doktorandů úsilí v udržení zájmu o plnění doktorandských

povinností, a především snahu dokončit studium. Doktorandi uvádějí, že si chtějí studiem především rozvíjet své vzdělání, znalosti a schopnosti – 97 % kladných odpovědí, dále mají zájem o vědeckou práci – 82 %, získat možnosti dobré profesionální kariéry 74 %, získat doktorský titul 64 %, získat dobré pracovní uplatnění v ČR 60 % a v zahraničí 58 %. Relativně vysoký počet respondentů (43 %) uvedl jako důvod studia snahu doktorským studiem si prodloužit status studenta. Polovina dotázaných dále pokračuje ve studiu vzhledem k představě o dobrém postavení ve společnosti.

44 % pokládá ČVUT v Praze a současně fakultu, na které studují, za školu s vysokou prestiží a kvalitou jak v ČR, tak z pohledu zahraničí. 16 % chtělo dále studovat v Praze a jen desetina je částečně nespokojena. Doktorandi ČVUT v Praze jsou spokojeni s odbornou kvalitou a kvalifikací svých učitelů, dvě třetiny jsou spokojeni hodně, jedna třetina částečně, pouze 4 % je nespokojených. Ve výpovědích nejsou rozdíly mezi fakultami ČVUT v Praze.

Polovina respondentů uvedla, že je nebo byla řešitelem jednoho až 2 grantových projektů, desetina tři a více. Na druhé straně 40 % dotázaných, což je vysoké procento, uvedlo že oni neměli žádný grant, což není dobré, protože jednou z povinností doktoranda je být řešitelem jednoho doktorského grantu během studia. Více jak jedna třetina doktorandů se podílí na výzkumných projektech, které jsou řešené na jejich fakultě, jedna třetina se nepodílí. Na projektu školicího pracoviště se podílí více jak polovina doktorandů, což lze považovat za pozitivní, naopak dvě pětina se nepodílí, což lze považovat za nepříznivé z hlediska rozvoje doktoranda jako vědecké síly a budoucího vědce. Opět se neprokázaly rozdíly mezi fakultami. Finanční prostředky z výzkumných projektů jsou u 38 % doktorandů významnějším zdrojem příjmů.

Tři čtvrtiny respondentů mají dobré možnosti prezentovat výsledky vědecko-výzkumné činnosti, jedna čtvrtina částečně. Pouze 4 % uvedla, že nemají možnost prezentovat svou práci. Dvě třetiny doktorandů se domnívají, že mají možnost rozvíjet své vědecké schopnosti, jedna třetina jen částečně. Rozdíly mezi doktorandy na fakultách se neprokázaly. Dvě třetiny doktorandů mají možnost rozvíjet své pedagogické schopnosti, mají za povinnost učit většinou

4 h týdně po dobu 4 semestrů. Většina doktorandů učí i více hodin týdně, případně více semestrů.

K problematice publikování doktorandi uvedli, že v recenzovaných časopisech publikovala jedna čtvrtina jeden až maximálně dva články, ve sbornících od 1 do 10 článků publikovala téměř polovina respondentů a jedna třetina z dotázaných do počtu deseti příspěvků v jiných časopisech či novinách. Bohužel je i relativně hodně studentů, kteří nepublikovali. Pouze dvě pětiny doktorandů nemají problémy s psaním textů v cizím jazyce, dvě pětiny částečně a pouze jedna pětina uvádí, že má problémy s psaním textů v cizím jazyce.

Za nejnáročnější na doktorském studiu považují doktorandi sepsání disertační práce a vědecko-výzkumnou činnost, což odpovídá i současné situaci, kdy řada doktorandů ukončuje studium po složení zkoušek nebo státních doktorských zkoušek a práci, která je základem doktorského studia, nedopíše a neobhájí.

Zájem o stáže a účast na nich v zahraničí je relativně velkým problémem, z důvodů nezájmu části doktorandů o tuto součást studia. Doktorandi v prezentační formě studia mají povinnost absolvovat aspoň 3měsíční stáž na zahraniční univerzitě. Na studijním pobytu bylo pouze 29 %, tzn. necelá jedna třetina respondentů, skoro tři čtvrtiny na stáži ještě nebyly a skoro jedna třetina s ní vůbec nepočítá (U doktorandů v kombinované formě studia není v současné době možné absolvovat studijní stáž v zahraničí).

Jako problematické oblasti v průběhu doktorského studia uvádějí doktorandi nejvíce své problémy s finančními prostředky, stipendium jim nepokryje ani nejdůležitější životní náklady. Dále zdůrazňují určité problémy se svojí nedostatečnou jazykovou připraveností, s možností zapojení do grantů, s možností účastnit se konferencí a seminářů v zahraničí a se zajištěním potřebné stáže v zahraničí.

Jak hodnotí materiálně-technické zabezpečení doktorského studia na ČVUT? Necelá polovina dotázaných se domnívá, že je materiálně-technické zabezpečení dostačující, na potřebné úrovni, a že je silná závislost na školicím pracovišti. Jedna třetina uvádí, že nemůže srovnat, protože nebyla nikde v zahraničí a jedna pětina se domnívá, že je mnohem horší než na univerzitách v zahraničí

POSTAVENÍ NA ŠKOLICÍM PRACOVIŠTI

Otázka postavení doktoranda na katedře je často diskutovaná. Sami doktorandi uvádějí, že je pracovníci katedry přijímají jako kolegy (50 % respondentů) nebo jako studenty (jedna pětina). Jen jedna desatina má pocit, že je „využívána jako pomocná pracovní síla“ pro školitele nebo členy katedry a že nemají možnost se při doktorském studiu rozvíjet. Na otázku „Jste nucen/a v rámci svého doktorského studia vykonávat na pracovišti i činnosti, které s ním nesouvisejí, s výjimkou povinných?“ 6 % doktorandů odpovědělo, že musí vykonávat činnosti, které nesouvisejí s postavením a povinnostmi doktorandů, polovina respondentů je vykoná občas, (což může ukazovat na určité problémy). Další otázka byla zaměřena na osoby, které vyžadují na doktorandech činnosti neodpovídající (dle jejich názoru) činnostem doktoranda. Občas je vyžaduje jak školitel, tak vedoucí katedry nebo jiní členové katedry. Hlavní problémy vidí studenti v systému doktorského studia (56 %), v systému celého vysokoškolského vzdělání (45 %), ve vztahu katedry či fakulty k doktorandům (44 %) a u sebe (40 %).

PRÁCE V DOBĚ STUDIA

V době doktorského studia pracuje 80 % respondentů, což je vysoké číslo, které i odpovídá situaci, že nemají doktorandi čas na studium. Pouze 20 % nepracuje. Většina doktorandů hodnotí podmínky práce jako velmi dobré anebo vyhovující. Necelá jedna třetina pracuje jako asistent na katedře, ostatní pracují v různých firmách. Práci během studia bez problémů zvládá jen jedna třetina, určité problémy má 29 %, více jak jedna třetina, 37 % uvádí výrazné problémy s propojením pracovních a doktorských povinností. 27 % pracuje na plný úvazek, více jako polovina pracuje na částečný úvazek a jedna pětina podniká, 23 % má finanční prostředky z grantu a 14 % přispívá životní partner.

UPLATNĚNÍ PO ABSOLVOVÁNÍ DOKTORSKÉHO STUDIA

Po ukončení doktorského studia má nebo bude hledat zaměstnání odpovídající úrovni Ph.D. vzdělání jedna více jak polovina (58 %), dvě pětiny (42 %) v případě nutnosti budou vykonávat práci odpovídající vysokoškolskému vzdělání, ale ne doktorskému.

42 % chce nebo předpokládá, že by pracovali jako pedagogové na vysoké škole, jedna čtvrtina až jedna polovina přemýšlí o práci ve výzkumu, ostatní předpokládají práci v podnicích, řídicí výkonnou práci nebo podnikání.

Tabulka č. 1 Zájem o práci po ukončení studia

Chtěl/a byste se po skončení svého nynějšího doktorského studia věnovat				
	Určitě ano	Patrně ano	Patrně ne	Rozhodně ne
Pedagogické práce	13	29	42	6
Výzkumné činnosti	23	47	23	7
Pracovat v organizaci nebo podniku	18	52	24	6
Vykonávat řídicí práci	12	43	39	6
Vykonávat výkonnou práci	6	52	37	7
Podnikat	10	24	43	24

Po ukončení studia chce 45 % pracovat v Praze, tzn. o 10 % více než v ní v současné době bydlí, a skoro jedna třetina předpokládá, že bude hledat práci v zahraničí, což odpovídá současným možnostem mladých lidí. Ale z hlediska potřeby rozvoje vzdělanosti se bude jednat o relativně vysoký odliv „mozků“ mimo Českou republiku.

3. ZÁVĚRY Z PRŮZKUMU

Závěry v návaznosti na projekt rozvoje doktorandů:

Průzkumem se potvrdily následující předpoklady, které přímo souvisejí s rozvojem vědeckých, sociálních, pedagogických a prezentačních dovedností.

- Dotázaní doktorandi uvádějí své výraznější problémy se psaním disertační práce. Lze předpokládat, že rozvojový kurz vědecké psaní pomůže při systematické tvorbě práce a doplní chybějící in-

formace o stylu vědecké práce, které mají větší nou nedostatečné.

- Doktorandi mají povinnost učit; většina z nich učí větší počet hodin, a proto potřebují alespoň základní informace o sociálně-pedagogických dovednostech.
- Doktorandi prezentují své práce a konstatují problémy s prezentačními dovednostmi.
- Doktorandi pracují v týmech na projektech, takže potřebují základní dovednosti v oblasti spolupráce, komunikace a sociálních vztahů.

Průzkum potvrdil řadu známých skutečností

Tři čtvrtiny doktorandů studují stejný obor a 20 % jiný obor, než vystudovali na fakultě

Přijímací řízení na fakultách je většinou formální.

- a. Motivace „věda a výzkum“ je pouze u 40 %, u ostatních je motivací jejich předpokládané lepší uplatnění na trhu práce.
- b. Problémem je napsání disertační práce u 43 % respondentů a vědecká práce 31 % doktorandů.
- c. V době studia, především prezenčního, pracuje 80 % doktorandů, tzn., že v mnoha případech není prioritou studium, ale práce.
- d. Uplatnění absolventů doktorského studia – 30 % z dotázaných plánuje jít pracovat do zahraničí.

ZÁVĚRY K MOŽNOSTEM ZEFEKTIVNĚNÍ DOKTORSKÉHO STUDIA

- Mezi doktorandy je nedostatečná informovanost o výstupech studia, o systému a disertačních pracích, návrhem ke zlepšení je vstupní školení všech nových doktorandů na ČVUT v Praze v rozsahu 1 dopoledne – 1 den.
- Diskutovat o zaměření doktorského studia na vědu a výzkum a na uplatnění v praxi (dle některých zemí EU), protože ve vědě zůstávají především absolventi doktorského studia z F4, F3, naopak absolventi z F1, F2, F6 nastupují do praxe

a doktorské studium berou jako další zvyšování kvalifikace a vzdělání, titul Ph.D. je často pozitivem především pro získání místa v zahraničních podnicích.

- Respektovat odlišnosti podle fakult – podle názorů doktorandů se respektují.
- Brát v úvahu, že část doktorandů 1–2 roky po absolvování řeší nástupem do doktorského studia „volný“ čas na hledání dobrého pracovního místa.
- Školitelé a studenti mají odlišné názory na studium: školitel vyžaduje a předpokládá spolupráci a podíl na výuce, doktorand preferuje své čistě individuální zájmy, (doktorandi jsou často egoцентриční, nechtějí příliš spolupracovat).
- Školitelé často nedávají dostatečné informace doktorandům a často nejsou motivováni k práci s doktorandy (práce navíc, dostatečně neohodnocená...).
- Existuje relativně významný problém v motivaci studentů – nevědí, proč studují doktorské studium, nemají nebo ztrácejí motivaci k dokončení studia.

Doc. PhDr. Jana Šafránková, CSc.
České vysoké učení technické v Praze,
Fakulta strojní
Jana.safrankova@fs.cvut.cz

Tato publikace vznikla jako součást projektu „Rozvojový program pro doktorandy“, projekt ESF CZ.04.3.07/3.1.01.02, realizátor ČVUT, 2006–2008, autorka byla pedagogickým garantem a realizátorkou pedagogické části projektu, spolufinancovaného Evropským sociálním fondem, Státním rozpočtem České republiky, rozpočtem hl. města Prahy, na Českém vysokém učení technickém v Praze, Fakultě stavební.

RÉSUMÉ:

CTU doctorat students opinions on their study and social conditions

The study is concentrated on the analyses of CTU doctorat students opinions on their study and social conditions

in Czech Republic. The problematic describe situation and problems in doctorat studies at Czech Technical University in Prague. At CTU Prague, Faculty of Civil Engineering, Department of Social Sciences was realised research on doctorat students opinions on their study and social conditions, on the base of the strategies of education based on the Bologna process.

The ones about to take a doctor' s degree, i.e. those who go on study at a faculty. Many of them have problems during it and further education could make their study efficient

and facilitate their graduation. "The Programme of the Development of Doctorat students" was focused on following issues: the problems of these graduates relating to the pedagogical part of their study; the minimum of them study pedagogy and that is why it would be appropriate to add it to their teaching programme ;the problems of writing the dissertation; the problems of the presentation of results, i.e. adding the ways of presentation and rhetoric to their teaching programme; the problems of communication within the team with respect to grants (in other words the problems of communication and social skills).

